

TALOUSLAMANYTYTIMESSÄ

Matti Hannikainen: *Rakentajat suhdanteissa. Palkat, työttömyys ja työmarkkinakäytännöt Helsingin rakennustoiminnassa 1930-luvun laman aikana. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 162, Suomen Tiedeseura, Helsinki 2004. 221 s.*

Matti Hannikainen (=MH) tarttuu tutkimuksessaan lamatutkimuksen ydinkysymyksiin, palkkajoustoihin ja työttömyyteen. Tutkimus siis tuo ajankohtaiseen työelämän joustoista käytävään keskusteluun

historiallista perspektiiviä. Kohteena on 1930-luvun poikkeuksellisen raju ja sosiaalisilta seurauksiltaan pitkä lamakausi. Tekijä liikkuu kuitenkin myös laajemmalla aikajänteellä, minkä vuoksi lamakausi sijoittuu osaksi yleisempää sotien välisen ajan suhdannekehitystä Suomessa. Suhdanneherkkä rakennusala tarjoaa erinomaisen kurkistusaukon talouslamaan ja maan taloudelliseen kehitykseen sotien välisenä aikana.

Tutkimus kohdistuu ”maailmantalouden kannalta varsin pieneen ja syrjäiseen alueeseen”, Helsingin rakennustoimintaan, mutta sen keskeisenä ideana on ”sijoittaa” pääkaupungin rakennusalan lama osaksi Suomen yhteiskunnallista ja taloudellista kehitystä. MH:n kysymyksenasettelut perustuvat laajaan kansainväliseen taloushistorialliseen lamatutkimukseen, tuon alueen tuntemus luo edellytyksiä tehdä kansainvälisiä vertailuja, erityisesti Britanniaan ja Yhdysvaltoihin. Sen sijaan kotimaista vertailua toisille paikkakunnille ja toisille aloille tutkimukseen sisältyy yllättävän vähän. Se olisi kuitenkin vahvistanut työtä ja auttanut huomaamaan sellaisia rakennusalan erityispiirteitä, jotka kaipaivat selittämistä ja tarkempaa analyysiä. Suppeaan kohteeseen syvälle

pureutuva tutkimusstrategia on sinänsä onnistunut ratkaisu.

Työn ehdottomat vahvuudet ovat huolellisessa ja luovassa kvantitatiivisessa analyysissä, tekijän kehittämässä uusissa mittausmenetelmässä ja laajoissa tilastollisissa aineistoissa. Tämän välineistön avulla hän pystyy tuottamaan merkittäviä uusia tutkimustuloksia, joilla on relevanssia myös kansainvälisessä taloushistoriallisessa tutkimuksessa. Laadullisten tutkimusmenetelmien osalta tutkimus ei tosin yllä yhtä korkealle tasolle.

MH:n työ on myös teoreettisesti ansiokas ja kunnianhimoinen; hän käyttää teorioita monipuolisesti tutkimusongelman muotoiluun, työn jäsentämiseen ja aineiston tulkintaan. Tekijä kykenee keskustelevaan oman kohteensa ja tulostensa pohjalta mielenkiintoisesti erityisesti uusinstituutionaalisten talousteorioiden kanssa. Tutkimuksen loppuun sijoituvassa teoreettisessa käsittelyluvussa MH antaa oman panoksensa erityisesti ns. sisäpiiriteorialle ja ”reilun palkan” teorioille.

Tekijä ottaa kriittistä etäisyyttä aikaisempaan suomalaisen lamatutkimukseen, jonka keskiössä on ollut erityisesti työttömyys, sen laajuus, julkiset avustustoimet ja laman ”pitkä varjo”. Hänen laske-

mansa työttömyysluvat ovat alhaisempia kuin aikaisemmissa tutkimuksissa, syyt poikkeamiin löytyvät erilaisista aineistoista ja erilaisista työttömyysasteen laskumetodeista. Kansainvälisesti

vertaillen Helsingin rakennusalan työttömyys oli laajaa, joskaan eivät aivan huippukorkeaa, huolimatta laajamittaisista julkisista työllistämistoimista. Uudet tulokset ja näkökulmat perustuvat ensi sijassa tekijän otantamenetelmällä kokonaisuutena ns. lama-aineistoon, joka mahdollistaa yksilötason kuukausittaisen työttömyystarkastelun. MH käyttää aineistoaan metodisesti mallikkaasti, etenkin on kiitettävä erinomaisen havainnollisia ja selkeitä kuvia.

Uuden työttömyysindikaattorin avulla piiritty aikaisempaa tarkempi ja monivaihteisempi kuva työttömyyden laajuudesta, työnhaun kestosta, työnhakijoiden tulo- ja poistumisvirroista ja heidän profiilistaan. Aineisto ei kuitenkaan ole yhtä luotettava lamakauden alussa kuin sen keski- ja loppuvaiheilla; tekijä on tästä hyvin tietoinen ja ottaa sen tulkinnoissaan huomioon. Tulokset lepäävät kuitenkin pitkälti sen, MH:n sinänsä hyvin perusteleman, oletuksen varassa, että työtä vailla olevat todella ilmoittautuivat työnvälitystoimistoon uusien taloudellisten kannustimien siivittämistä. Ellei työtön ilmoittautunut työnvälitykseen, hän ei voinut päästä osalliseksi varatoista, työttömyysavustuksista eikä ruoanjakelusta. Nämä kan-

nustimet olisi silti syytä suhteuttaa rakennuslalle ominaiseen epäviralliseen työnhakuun, työnjohtajien ja työkiintien suoraan rekrytointiin. Kannustimien vaikutuksesta syntyisi vielä vakuuttavampi kuva, jos niiden tarkastelu olisi kytketty nykyistä perusteellisempaan toimeentulo-ongelman käsittelyyn.

Tekijä poikkeaa aikaisemmasta suomalaisesta lamatutkimuksesta myös siinä, että hän ei lue varatyöläisiä työttömiksi, koska varatyössä oli kyse kunnallisista ja valtiollisista työllistämistoimenpiteistä. Ratkaisu vaikuttaa hyvin perustellulta. Olisi ollut kuitenkin kiinnostavaa tietää, miten rakennustyöläiset itse suhtautuivat varatoihin ja niissä maksettaviin alhaisiin palkkoihin ja kuinka he käyttäytyivät työmaila? Matalapalkkaisten varatoiden palkkasperusteiden sinänsä ansiokkaan käsittelyyn olisi toivonut ulottuvan myös politiikan areenalle: siihen miten asiaa käsiteltiin kunnallispoliittisessa päätöksenteossa ja miten rakennustyöläiset pyrkivät vaikuttamaan työttömyyspolitiikkaan poliittisin keinoin?

MH osoittaa nimellis- ja reaali-palkkojen joustaneen Suomessa alaspäin kansainvälisesti katsoen huomattavan paljon, mutta tästä huolimatta rakennusalan työttömyys kohosi pahimmillaan lähes 50 prosenttiin. Reaali-palkkojen kehitys noudatteli melko tarkasti suhdanteiden vaihteluita. Tekijän laskemalla uudella elinkustannusindeksillä, jossa otetaan aikaisempaa paremmin huomioon asumiskustannusten nousu, kyetään täsmentämään kuvaa reaali-palkkakehityksestä. Tältä pohjalta tekijä pääsee käsiksi palkkakehityksen ja työttömyyden väliseen dynamiikkaan tarkkuudella, johon ei suomalaisessa tutkimuksessa ole aikaisemmin ylletty. Hän kykenee myös näyttämään vakuuttavasti, että rakennusalan eri ammattiryhmät kohtasivat laman ja sen sosiaaliset seuraukset toisistaan poikkeavalla tavalla ja rytmillä. Palkkojen tarkan analyysin ohella

olisi kaivannut myös työaikajousteojen pohdintaa; monilla aloilla ne olivat keskeinen keino sopeutua lamaan.

Tutkimuksen kolmatta peruskäsitettä, työmarkkinakäytäntöjä, tekijä lähestyy selvästi konventionaalisemmin kuin palkkakysymyksiä ja työttömyyttä. Työsuhteista ei tutkimuksessa ole kerätty lähekkään yhtä perusteellisia aineistoja kuin sen muilta ydinalueilta; se olisi kuitenkin ollut mahdollista, joskin työlästä. MH keskittyy kuvailemaan työntekijöiden ja työnantajien organisoitumisen kehitystä. Sen sijaan rakennusalan kollektiivisen työmarkkinasääntelyn käsittelyssä tekijä pääsee selvästi syvemmälle. Rakennuslalla saavutettiin 1920-luvun puolivälissä alkaneen nousukauden aikana muihin ammattiloihin verrattuna poikkeuksellisen kehittyneet työehtosopimussuhteet, joiden ansiosta ammatillisen järjestäytymisen aste kohosi erittäin korkealle, työpaikoille rakennettiin toimiva luottamusmiesjärjestelmä ja alalle luotiin moniportaisia neuvottelu- ja sovittelumekanismia.

Vaikka työehtosopimussuhteissa tapahtui romahdus lamavuosina, palattiin rakentamisen uudelleen elpymässä jälleen suhteellisen nopeasti työsuhteiden kollektiiviseen sääntelyyn. Helsingin rakennuslalla ei kuitenkaan enää 1930-luvun lopulla solmittu yleisesti varsinaisia työehtosopimuksia, vaan työnantajat ryhtyivät antamaan määräaikaista palkkalupauksia, jotka kuitenkin perustuivat erilaisiin neuvottelukäytäntöihin. Palkkalupaukset ovat sangen mielenkiintoisia työmarkkinasääntelyn instituutioita, joita olisi voinut eritellä ja esitellä nykyistä perinpohjaisemmin.

Tutkimuksessa jää kuitenkin vielä osittain avoimeksi kysymys siitä, mihin rakennusalan korkea järjestäytyminen ja työsuhteiden organisatorinen sääntely viime kädessä perustuivat. Työssä toki viitataan useissa kohdoin työprosesseihin, työkuntiin, eri ammatti-

ryhmien sisäisiin ja niiden välisiin sosiaalisiin suhteisiin, työsuhteiden yksipuoliseen sääntelyyn ja muihin organisaatioiden alapuolisiin ilmiöihin. Kuitenkin kattavampi analyysi rakennusalan sosiaalisista ja kulttuurisista ulottuvuuksista olisi vahvistanut paitsi työmarkkinakäytäntöjä, myös työttömyyttä ja palkkoja koskevia tulkintoja. Ennen muuta kyse on rakennusalan kausiluonteisuuden vaikutuksista rakentajien yksilölliseen ja kollektiiviseen toimintaan ja sen suhteesta alan suhdanneherkkyyteen.

Rakennusalan työntekijöiden valtaresurssit olivat perinteisesti liittyneet kausivaihteluiden hyväksikäyttöön. Kun työvoiman kysyntä kasvoi keväällä jyrkästi ja kun rakennustöillä oli kova kiire, oli alan työntekijöiden neuvottelu- ja tarvittaessa myös taisteluvoima poikkeuksellisen vahva. Rakennusalan kausiluonteisuus selittää myös alan palkkatasoa ja rakennustyöntekijöiden suhtautumista tunti- ja urakkapalkkausmuotoihin.

Kausivaihteluista saadulla kokemuksella oli merkitystä myös sopeutumisessa taloudellisten suhdanteiden vaihteluihin, ja myös odotettua pitkäaikaisemmaksi osoittautuneeseen lamakautteen. Työttömyyden osalta tutkimuksessa tuodaan esiin mielenkiintoisia seikkoja sesonki- ja suhdannevaihteluiden välisestä suhteesta, mutta asialla oli laajakantoisempia vaikutuksia rakennustyöläisten selviytymisessä lama-ajan ahdingosta. Erityisen huomionarvoinen tulos on johtopäätös, jonka mukaan suurisuuntaisten varatoiden ansiosta ympärivuotisesta palkkatyöstä alkoi tulla normi myös rakennuslalla – tässä oltiin suuren kulttuurisen murroksen kynnyksellä. Lamakokemus oli omiaan laajentamaan talvirakentamista myös yksityisellä puolella. Siihen oli jo olemassa teknologiset valmiudet ja työkausi oli pidettyntikin 1920-luvulla, mutta talvirakentamisen suhteellisesti korkeat kustannukset

olivat jarruttaneet sen yleistymistä.

MH pitää viranomaisten toteuttamia työllistämis- ja avustustoimia onnistuneempina kuin aikaisemmassa tutkimuksessa on yleensä arvioitu. Hän osoittaa vakuuttavasti, kuinka erityisesti kunnalliset viranomaiset systematisoivat työttömyyspolitiikkaansa tavalla, joka merkitsi askelta kohti modernia työttömyysturvaa. Kunnat kantoivat lamavuosina päävastuun

työttömien ja muiden ahdinkoon joutuneiden avustamisessa. Viranomaiset käyttivät joustavasti erilaisia keinoja aina suoranaisista työttömyysavustuksista ja varatöistä velkaluontoiseen köyhänapuun saakka. Suuri osa köyhänapuulasta jäi MH:n selvitysten mukaan kuitenkin perimättä takaisin. Julkisten toimenpiteiden merkitystä lamasta selviytymisen kannalta on kuitenkin vaikea loppuun saakka

arvioida, jos niitä ei suhteuteta riittävästi erilaisiin yksilöllisiin ja kollektiivisiin selviytymisstrategioihin ja epävirallisen sosiaalisen avun muotoihin. Tutkimuksessa viitataan näihin lähinnä sivumennen.

MH:n tutkimus on metodisesti ansiokas ja painava puheenvuoro lamatutkimukseen. Sen luettuaan löytää uusia kiinnostavia puolia myös 1990-luvun alun lamasta ja sen jälkihoidosta.

Kari Teräs